

ANETA KAMIŃSKA-NAWROT

Pomeranian University in Slupsk, Poland

ORCID iD: 0000-0003-0270-2447

AGNIESZKA SĄDŁO-NOWAK

Police Academy in Szczytno, Poland

ORCID iD: 0000-0001-6252-6161

GERARD BAH

Jan Kochanowski University in Kielce,
Poland

ORCID iD: 0009-0002-5847-6549

HANDEL LUDŹMI W UJĘCIU PRAWNYM. PROBLEMY DEFINICYJNE I ICH KONSEKWENCJE

HUMAN TRAFFICKING FROM A LEGAL PERSPECTIVE. DEFINITION PROBLEMS AND THEIR CONSEQUENCES

ABSTRACT

The article focuses on analyzing the definition of human trafficking in the Polish legal system and the statutory characteristics of the crime specified in Article 189a of the Criminal Code. It emphasizes the importance of introducing a legal definition of human trafficking and slavery and placing this crime in the chapter on crimes against freedom, which has significantly clarified previous interpretative doubts and been reflected in judicial practice. At the same time, it pointed to the lack of legal definitions of the terms slave trade and forced labor, as well as the retention of Article 8 in the provisions introducing the Criminal Code. The author proposes opening the catalog of behaviors constituting human trafficking in Article 189a of the Criminal Code so that it is possible to criminalize new forms of exploitation arising, among other things, in connection with the development of technology, as well as extending criminal liability to perpetrators acting with conditional intent. The analysis led to the conclusion that the precise formulation of the definition in Article 115(22) of the Criminal Code and characteristics of the prohibited act in Article 189a of the Criminal Code is of key importance for the consistency of the legal system and the effectiveness of counteracting human trafficking in the light of international and EU law standards.

KEYWORDS: *victim, human trafficking, slavery, slave trade, forced labor*

STRESZCZENIE

Artykuł koncentruje się na analizie definicji handlu ludźmi w polskim porządku prawnym oraz ustawowych znamionach przestępstwa określonego w art. 189a k.k. Uwytkowano w nim znaczenie wprowadzenia legalnej definicji handlu ludźmi i niewolnictwa oraz umiejscowienia tego przestępstwa w rozdziale poświęconym przestępstwom przeciwko wolności, co w istotny sposób uporządkowało wcześniejsze wątpliwości interpretacyjne i znalazło odzwierciedlenie w praktyce orzeczniczej. Jednocześnie wskazano na brak definicji legalnych pojęć handel niewolnikami i praca przymusowa, czy też utrzymywanie art. 8 w przepisach wprowadzających kodeks karny. Autor postuluje otwarcie katalogu zachowań składających się na handel ludźmi w art. 189a k.k., tak aby możliwe było objęcie penalizacją nowych form eksploatacji, powstających m.in. w związku z rozwojem technologii, a także rozszerzenie odpowiedzialności karnej na sprawców działających z zamiarem ewentualnym. Przeprowadzona analiza doprowadziła do wniosku, że precyzyjne ukształtowanie definicji w art. 115 § 22 k.k. oraz znamion czynu zabronionego w art. 189a k.k. ma kluczowe znaczenie dla spójności systemu prawa oraz skuteczności przeciwdziałania handlowi ludźmi w świetle standardów prawa międzynarodowego i unijnego.

SŁOWA KLUCZOWE: *ofiara, przestępstwo, handel ludźmi, niewolnictwo, handel niewolnikami, praca przymusowa*

WPROWADZENIE

Handel ludźmi stanowi jedną z najbardziej niehumanitarnych i haniebnych zbrodni współczesności, której istotą jest uprzedmiotowienie człowieka i odarcie go z godności. Zjawisko to dobitnie opisał Z. Lasocik: *W handlu ludźmi przejawia się bowiem to, co w człowieku najgorsze, ale i to co najłabsze. Z jednej strony mamy przecież do czynienia z człowiekiem, który w swoim człowieczeństwie inną istotę ludzką traktuje jak przedmiot, jak rzecz, którą można kupić, sprzedać lub wypożyczyć. Z drugiej strony mamy do czynienia z człowiekiem, który w swojej skrajnej słabości, czy to społecznej – spowodowanej okolicznościami zewnętrznymi, czy psychicznej – będącej następstwem np. strachu, zostaje sprowadzony do roli przedmiotu i jako taki jest całkowicie zniewolony, pozbawiony inicjatywy i obdarty z godności. Można powiedzieć, że mamy w tej sytuacji do czynienia z kwintesencją zła w relacjach międzyludzkich* (Lasocik, 2007, s. 15–16). Ofiary wykorzystywane są m.in. do eksploatacji seksualnej, pracy przymusowej, żebractwa, handlu narządami, z przymusowym popełnianiem przestępstw włącznie. Szacuje się, że każdego roku setki tysięcy osób padają ofiarą tego procederu, a skala zjawiska pozostaje trudna do oszacowania z uwagi na jego latentny charakter. *Roczny światowy zysk generowany przez handlarzy ludźmi dzięki pracy przymusowej szacuje się na 236 mld USD, czyli prawie 10 000 USD w przeliczeniu na ofiarę. Wykorzystywanie ofiar jest najbardziej opłacalne w Europie i Azji Środkowej, gdzie przynosi roczny zysk w wysokości 20 000 USD w przeliczeniu na ofiarę. Zyski są wysokie i od 2014 r. wzrosły o 37%, a ryzyko dla sprawców pozostaje niskie* (Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z postępów poczynionych w Unii Europejskiej w zwalczaniu handlu ludźmi (sprawozdanie piąte) {SWD(2025) 4 final}, Bruksela, dnia 20 stycznia 2025 r. COM(2025) 8 final; <https://pl.euronews.com/europa/2025/04/07/ue-donosi-o-wzroscie-liczby-ofiar-handlu-ludzmi>; Raport MSWiA 2023).

Mimo rozwoju systemów prawnych, międzynarodowych mechanizmów ochronnych, handel ludźmi jest coraz bardziej złożony i trudny do wykrycia, także za sprawą nowych technologii. Sprawcy wykorzystują internet, media społecznościowe i inne komunikatory do rekrutacji, kontrolowania i eksploatacji ofiar, a także ukrywania procederu, co powoduje, iż przestępczość ta wymyka się

tradycyjnym mechanizmom przeciwdziałania (Kamińska-Nawrot, 2021, 2022). Dlatego obowiązujące w Polsce przepisy karne regulujące handel ludźmi wymagają doprecyzowania i uzupełnienia. Niedookreśloność definicyjna tego zjawiska i związane z tym trudności interpretacyjne, a także istniejące luki prawne mogą prowadzić do poważnych konsekwencji, a mianowicie do uniknięcia odpowiedzialności karnej przez jej sprawców. Skuteczne przeciwdziałanie handlowi ludźmi wymaga precyzyjnych i adekwatnych rozwiązań legislacyjnych, odpowiadających współczesnym wyzwaniom.

Celem artykułu jest dokonanie krytycznej analizy obowiązujących w Polsce regulacji karnych dotyczących handlu ludźmi, identyfikacja ich niedoskonałości oraz wskazanie kierunków zmian legislacyjnych. W opracowaniu zastosowano metodę dogmatyczno-prawną, obejmującą analizę art. 189a k.k., orzecznictwa oraz literatury przedmiotu, z uwzględnieniem aktów prawa międzynarodowego, metodę analizy piśmiennictwa (źródeł) oraz metodę prawnoporównawczą (komparatystyczną), jak również historyczno-prawną. Artykuł ma również na celu przedstawienie wniosków *de lege lata*, umożliwiających ocenę efektywności obecnie obowiązujących regulacji w zwalczaniu handlu ludźmi oraz *de lege ferenda*, postulujących otwarcie katalogu zachowań składających się na ustawowe znamiona przestępstwa określonego w art. 189a k.k.

HANDEL LUDŹMI – ROZWIĄZANIA I WĄTPLIWOŚCI INTERPRETACYJNE

Definicja legalna handlu ludźmi została wprowadzona do polskiego porządku prawnego na mocy ustawy z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U., nr 98, poz. 626, i weszła w życie z dniem 8 września 2010 r. Zgodnie z intencją ustawodawcy wskazaną w uzasadnieniu do projektu ustawy (Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji z dnia 23 września 2009 r. – druk 2387) miała być ona zgodna z protokołem o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej

przestępczości zorganizowanej, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160, zwanym dalej protokołem z Palermo, Konwencją Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzoną w Warszawie 16 maja 2005 r., Dz.U. z 2009 r., nr 20, poz. 107, zwaną dalej konwencją warszawską, a także decyzją ramową Rady UE 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi, Dz.Urz. WE L 203, s. 1. Nie ulega wątpliwości, że definicja handlu ludźmi ujęta w art. 115 § 22 k.k. ściśle koresponduje ze wskazanymi aktami, choć w pełni ich nie odzwierciedla (Burdziak, Banaszak, 2016, s. 3; Giezek, 2014, s. 749), o czym w dalszej części opracowania.

Nowelizacja uchyliła art. 253 k.k. penalizujący handel ludźmi, a jego przepisy przeniosła odpowiednio do rozdziału XXIII (art. 189a k.k.) oraz XXVI (art. 211a k.k.). Wskazany przepis ujęty był w rozdziale przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu i obejmował także organizowanie adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy (§ 2), co mogło budzić kontrowersje z uwagi na przedmiot ochrony (Górowski, 2007, s. 62 i nast.; Herzog, Skwarcow, 2005, Legalis; Zielińska, 2006, nr 46, s. 337–344). Jak podnoszono w literaturze przedmiotu, handel ludźmi to przestępstwo uderzające przede wszystkim w prawo człowieka do wolności i jego godność, dlatego dokonane zmiany oceniono pozytywnie, uznając, iż są one zgodne z systematyką wynikającą z przedmiotu ochrony poszczególnych przepisów, a przy tym w znacznej części zachowują aktualność wypowiedzi orzecznictwa i doktryny dotyczące uchylonego art. 253 § 1 k.k. (Herzog, Skwarcow, 2005, Legalis; Ligęza-Turlakiewicz, Turlakiewicz, 2015, s. 75). Konsekwencją zmian było także uchylenie art. 204 § 4 k.k. penalizującego zwabienie lub uprowadzenie innej osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą oraz zmiana treści art. 8 przepisów wprowadzających k.k., a także wprowadzenie w art. 115 § 23 k.k. definicji niewolnictwa.

Do dnia 9 września 2010 r. Kodeks karny z 1997 r. nie zawierał definicji handlu ludźmi. Taki stan rzeczy powodował kontrowersje i rozbieżności w interpretacji pojęcia handlu ludźmi. Część **przedstawicieli judykatury i doktryny posiłkowała się przepisami art. 3** protokołu z Palermo. Jego wyrazem były stanowiska, którym odpowiadała obecna definicja, że *nie jest zasadne zawężanie przedmiotu ochrony art. 253 § 1 k.k. jedynie do wolności lokomocyjnej, chodzi tu również o poszanowanie człowieka jako podmiotu praw, godności*

ludzkiej w aspekcie niemożności zaakceptowania takiego stanu rzeczy, jakim jest próba wprowadzenia człowieka do obrotu na równi z rzeczą (Mozgawa, 1994, s. 81). Jednak wybrzmiewał także pogląd, iż uprawianie handlu ludźmi to obrót przenoszący własność człowieka jako przedmiotu (towaru) połączony z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością (Zoll, 1999, 2006; Marek, 2000; Marek, 2007, s. 469; Bojarski, Giezek, Sienkiewicz, 2004, s. 485; Górniok, Hoc, Kalitowski, Przyjemski, Sienkiewicz, Szumski, Tyszkiewicz, 2005, s. 332; Cwiąkański, 2006, s. 1142; Pływaczewski, 2005, s. 372; Wyrok SA w Krakowie z dnia 8 marca 2001 r., II AKa 33/01, KZS 2001/5/29; Wyrok SA w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r., II AKa 66/04 OSAB 2004, nr 2, s. 30; Wyrok SA w Katowicach z dnia 13 sierpnia 2009 r., II AKa 200/09, Prokuratura i Prawo nr 6/2010 – dodatek; Wyrok SA w Białymstoku z dnia 22 sierpnia 2013 r., II AKa 133/13, Legalis). Nie był on jednak możliwy do zaakceptowania, gdyż jak słusznie podsumował A. Sakowicz, *mówienie o czynności prawnej, w dodatku przenoszącej własność, możliwe jest jedynie wówczas, gdy jakaś czynność jest określona przez reguły wykreowane przez ustawodawcę (reguły prawne). Inaczej mówiąc, reguły prawne muszą określać, jak należy dokonywać danej czynności oraz jakie konsekwencje wywołuje jej dokonanie. Nie jest zatem możliwe dokonanie czynności prawnej poza ramami stworzonymi przez system prawny. Mając to na uwadze, a także fakt, iż człowiek (homo sapiens) jest kategorią wyłączoną z komercyjnego obrotu (extra commercium), słuszna jest więc opinia, że handel ludźmi „jest zachowaniem zmierzającym do przeniesienia własności, które de iure nigdy nie nastąpi, gdyż pozostaje w sprzeczności z normami prawnymi, nie mówiąc już o zasadach współżycia społecznego (Sakowicz, 2006, s. 61). W odniesieniu do tego rodzaju poglądów odniósł się Sąd Najwyższy i podkreślił, że (...) termin »handel ludźmi« nie mógł być rozumiany jako prosta (sumaryczna) semantyczna zbitka znaczeń dwóch słów (»handel« oraz »ludźmi«), ale jako zwrot, w którym połączenie tych słów (samoistnie rozumianych zgodnie z ich językowym brzmieniem) implikowało jednak odrębnym znaczeniem. Termin »handel ludźmi« nie dotyczy (i nie dotyczył także w rozumieniu art. 253 § 1 k.k.) zatem obrotu cywilnoprawnego człowiekiem, ale służy określeniu pewnego zjawiska, które sprowadza się do zachowań mających na celu – najogólniej ujmując – wykorzystanie człowieka (Wyrok SN z dnia 17 października 2017 r., V KK 103/17; Wyrok SN z dnia 27 lutego 2019 r., V KK 458/17,*

Legalis; Post. SN z dnia 4 lipca 2017 r., IV KK 86/17 – baza orzeczeń Sądu Najwyższego; Zob. Wyrok SA w Gdańsku z dnia 19 października 2022 r. II AKA 276/19; Wyrok SA w Poznaniu z dnia 24 października 2019 r., II AKA 67/19 – portal orzeczeń sądów powszechnych).

Wprowadzenie do polskiego Kodeksu karnego definicji legalnej handlu ludźmi w zasadniczy sposób zmieniło dotychczasową wykładnię pojęcia *handlu ludźmi*, przy okazji znacznie poszerzając jego zakres o szczególne wyliczenie sposobów zmuszenia ofiary do poddania się woli sprawcy i jej wykorzystania, nawet za jej zgodą (Wyrok SN z dnia 27 lutego 2019 r., V KK 458/17 baza orzeczeń Sądu Najwyższego). Zdaniem K. Karsznickiego ten legislacyjny zabieg (...) *ma istotne znaczenie dla prowadzenia postępowań karnych. Przede wszystkim ułatwia prokuratorom i sędziom dokonywanie kwalifikacji prawnej czynów, będących przedmiotem oceny w ramach prowadzonych śledztw. Poza tym kończy spór pomiędzy prawnikami na temat możliwości wykorzystywania definicji zawartej w konwencjach międzynarodowych* (Karsznicki, 2011, s. 116). Nowelizacja zakończyła również dyskusje dotyczące tego, czy dla realizacji znamion przestępstwa handlu ludźmi wystarczające jest dokonanie jednej transakcji sprzedaży człowieka (więcej niż jednej osoby) (Ćwiakalski, 2006, s. 1142; Herzog, Skwarcow, 2025, Legalis; Uchwała SN z dnia 21 listopada 2001 r., I KZP 26/01, baza orzeczeń sądu najwyższego; Wyrok SA w Lublinie z dnia 7 maja 2013 r. II AKA 42/13; Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 21 lutego 2003 r., II AKA 586/02; Post. SN z dnia 6 lutego 2017 r., V KK 388/16; Wyrok SA w Lublinie z dnia 7 kwietnia 2005 r., II AKA 75/05; Wyrok SA w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r., II AKA 66/04; Wyrok SN z dnia 19 kwietnia 2002 r., V KKN 353/00; Wyrok SA w Krakowie z dnia 27 maja 2019 r., II AKz 279/19 – portal orzeczeń sądów powszechnych), czy konieczne było wystąpienie co najmniej dwóch transakcji (Pływaczewski, 2006, s. 400; Górniok, 2005, s. 332; Wyrok SA w Lublinie z dnia 29 kwietnia 2002 r., II AKA 330/02, portal orzeczeń sądów powszechnych). Przyjęcie drugiego stanowiska oznaczałoby bezkarność osoby, która dokonała jednej transakcji. Wątpliwości te zostały ostatecznie rozstrzygnięte poprzez użycie przez ustawodawcę w treści art. 115 § 22 k.k. liczby pojedynczej (Herzog, Skwarcow, 2025, Legalis). Ponadto analiza zmian legislacyjnych w zakresie znamion przestępstwa handlu ludźmi wskazuje, iż ustawodawca, dokonując zmiany sformułowania *kto uprawia handel ludźmi*

na *kto dopuszcza się handlu ludźmi* potwierdza swoją intencję objęcia penali-
zacją także pojedynczego zachowania sprawcy (Post. SN z dnia 6 lutego 2017 r.,
V KK 388/16, portal orzeczeń sądów powszechnych). Bowiern wg znaczenia
słownikowego uprawiać to *zajmować się czymś, poświęcać się czemuś* ([https://
sjp.pwn.pl/slowniki/uprawia](https://sjp.pwn.pl/slowniki/uprawia)), więc co do zasady chodzi o czynność powta-
rzaną wielokrotnie (Mozgawa, 2015, s. 501). Natomiast *dopuszczać się to zrobić
coś złego* (<https://sjp.pwn.pl/sjp/dopuszcic-sie>). Ujęcie takie pozwala przyjąć,
iż wypełnienie znamion wystąpi już w momencie pojedynczego zachowania.

Pomimo powszechnej akceptacji co do zasadności wprowadzenia do pol-
skiego porządku prawnego regulacji dotyczących handlu ludźmi, w szczegól-
ności definicji handlu ludźmi, od momentu ich wejścia w życie stały się ona
przedmiotem dyskusji ze względu na brak przejrzystości oraz wynikające
z tego wątpliwości interpretacyjne (Sitarz, 2011, s. 11–25).

Zgodnie z treścią art. 115 § 22 k.k. **handel ludźmi** oznacza werbowanie,
transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie
osoby przy użyciu przemocy lub groźby bezprawnej, uprowadzenia, podstępny,
wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należy-
tego pojmowania przedsiębranego działania, nadużycia stosunku zależno-
ści, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, udzielenie
albo przyjęcie korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie
sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą. Ustawodawca zawarł w prze-
pisie katalog celów wykorzystania osoby pokrzywdzonej, np. w prostytutce,
pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub
usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie (por. Sadło-Nowak 2018,
s. 89–96), w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających
godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów
wbrew przepisom ustawy, które mają charakter otwarty, w przeciwieństwie
do zachowania sprawcy. Wskazane metody i środki nie obowiązują, jeżeli
pokrzywdzonym jest osoba małoletnia.

Czynności sprawcze handlu ludźmi zostały przez projektodawcę ustawy
zdefiniowane w następujący sposób: *werbowanie* jako nakłanianie, *transport*
jako przemieszczanie ludzi lub ładunków na pewną odległość z zastosowa-
niem środków lokomocji, *przekazywanie* jako dawanie coś komuś do dalszego
dysponowania, *przechowywanie* jako trzymanie czegoś gdzieś, składowanie,

magazynowanie, przetrzymywanie, oddawanie na przechowanie, przetrzymywanie kogoś, czegoś w ukryciu przez pewien czas, ukrywanie, zatajanie, chowanie przed kimś, *przyjmowanie* jako branie tego, co jest dawane, branie kogoś do siebie, zapewnianie schronienia, udostępnianie pomieszczenia, zatrudnianie kogoś, dawanie komuś jakiejś pracy, goszczenie kogoś u siebie (Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji z dnia 23 września 2009 r. – druk 2387, s. 15–16). Natomiast wątpliwości interpretacyjne budzi lista sposobów zachowania, na co słusznie zwróciła uwagę O. Sitarz: *Nagromadzenie w jednym przepisie tylu alternatywnych sposobów zachowań powoduje, że bardzo nieczytelne stają się relacje pomiędzy nimi. Czym przykładowo różni się podstęp od wprowadzania w błąd lub wyzyskania błędu, uprowadzenie (dorosłej osoby) od stosowania przemocy? Przy założeniu racjonalności ustawodawcy i zakazie wykładni synonimicznej i per non est rzetelna interpretacja przepisu 115 § 22 k.k. będzie szalenie trudna* (Sitarz, 2011, s. 15).

Wracając do analizowanych przepisów prawa międzynarodowego i występujących między nimi różnic: art. 3 protokołu z Palermo stanowi, iż *handel ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły, lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów*. Przepis art. 4 konwencji warszawskiej jest w zasadzie powieleniem powyższej definicji. Natomiast według decyzji ramowej Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (3) *Handel ludźmi obejmuje poważne naruszenia podstawowych praw człowieka i ludzkiej godności, a także bezwzględne praktyki, takie jak wykorzystywanie i oszukiwanie osób szczególnie wrażliwych, jak też użycie siły, zastraszanie, więzienie za długi i przymus*. Jak wynika z powyższego, żadna z wymienionych definicji nie ogranicza zachowań sprawczych. W tym miejscu warto przypomnieć, że obowiązujący uprzednio art. 253 k.k. również

nie wskazywał żadnego konkretnego sposobu zachowania sprawcy, co z jednej strony powodowało wspomniane wyżej trudności interpretacyjne, z drugiej jednak dawało możliwość penalizacji innych zachowań sprawcy. W związku z powyższym głos w sprawie ograniczenia zakresu czynności sprawczych zabrał M. Mozgawa, który wskazanie przez ustawodawcę zamkniętego katalogu czynności sprawczych wskazanych w art. 115 § 22 uznał za błąd (Mozgawa, 2015, s. 502). Podobny pogląd przedstawili M. Królikowski i A. Sakowicz, twierdząc, że *Przyjęta definicja legalna handlu ludźmi prowadzi do zawężenia zakresu kryminalizacji w porównaniu z uchylonym art. 253 § 1 k.k.* (Królikowski, Sakowicz, 2013, s. 530). Wśród przedstawicieli doktryny można jednak natrafić na pozytywne oceny. Według E. Zielińskiej *Zaletą obowiązującej definicji jest to, że pozwala zorientować się jednoznacznie obywatelom, jakie zachowania się sprawcy mogą w określonych warunkach stanowić przestępstwo (...). Tak ujęty przepis spełnia więc funkcję informująco-wyjaśniającą w odniesieniu do ogółu społeczeństwa. Tym samym nie tylko jest zgodny z zasadą określoności przestępstwa, lecz zarazem sprzyja realizacji postulatu pewności prawa. Ponadto ułatwia organom wymiaru sprawiedliwości dokonywanie trafnej subsumcji konkretnego zachowania pod dany przepis kodeksu i sprawia, że przepis będzie lepiej pełnił swą funkcję gwarancyjną i ochronną* (Zielińska, 2011, s. 403).

Dokonując analizy definicji handlu, warto zwrócić również uwagę na problematykę **celów wykorzystania** ofiary, które w praktyce napotykają trudności interpretacyjne. W szczególności dotyczy to dwóch kategorii, a mianowicie wykorzystania w warunkach niewolnictwa oraz w pracy bądź usługach o charakterze przymusowym. Nie ulega wątpliwości, że handel ludźmi to współczesny przejaw niewolnictwa, wykorzystywania cudzej pracy i traktowania ludzi jako własności, nad którą ma się w pełni nieograniczoną władzę i możliwość decydowania (Berg, 2016; Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego, ISSN 1644-0242, Rok XV, nr 1/2016). Przed wejściem w życie omawianej noweli w polskim porządku prawnym brakowało definicji niewolnictwa, pomimo iż art. 8 p.w.k.k. penalizował oddawanie innej osoby w stan niewolnictwa albo uprawianie handlu niewolnikami. Ustawodawca uzupełnił tę lukę i do art. 115 dodał § 23, zgodnie z którym niewolnictwo to stan zależności, w którym człowiek traktowany jest jak przedmiot własności. Przepis ten odzwierciedla definicję zawartą w konwencji w sprawie niewolnictwa, ratyfikowanej przez

Polskę w dniu 25 września 1926 r. w Genewie Dz.U.1931.4.2, wg której niewolnictwo jest stanem czy położeniem jednostki, względem której stosowane jest postępowanie w całości lub części wynikające z prawa własności. Przy okazji poszerzono również zakres art. 8 p.w.k.k (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny Dz.U., nr 88, poz. 554 z późn. zm.), dodając przesłankę *utrzymywanie w stanie niewolnictwa*. W tym miejscu rodzi się pytanie o zasadność tej zmiany, zważywszy na fakt, iż jednym z celów wykorzystania ofiary handlu ludźmi wskazanej w art. 115 § 22 k.k. jest właśnie niewolnictwo (Por: Sitarz, 2011, s. 20). Nie znajduje także racjonalnego uzasadnienia pozostawienie art. 8 w przepisach wprowadzających kodeks karny. Zdaniem Sokołowskiej przyczyn takiego stanu rzeczy mogło być kilka, w tym fakt, że regulacja ta została pierwotnie wprowadzona do kodeksu karnego z 1969 r. Po pierwsze, mogło wynikać to z tego, iż handel ludźmi zaliczany był do tzw. przestępstw konwencyjnych. Po drugie – z lekceważącego podejścia do tego rodzaju przestępstw oraz przekonania o ich *niewygodzie ideologicznej* (Sokołowska-Walewska, 2012; Kremplewski, 1998, s. 210). Ponadto wskazywano, że *w rozwiniętych państwach socjalistycznych zbrodnie tego typu w Polsce prawie się nie zdarzają* (Andrejew, 1983, s. 398). Zastanawiające jest także to, iż ustawodawca nie zdecydował się na sformułowanie legalnej definicji handlu niewolnikami, ograniczając się jedynie do przywołania w uzasadnieniu projektu definicji konwencyjnej (Dz.U. z 1930 r., nr 6, poz. 48). Zgodnie z jej brzmieniem *handel niewolnikami obejmuje wszelkie pojmienie, nabycie lub odstąpienie danej osoby celem uczynienia z niej niewolnika; wszelkie nabycie niewolnika dla sprzedaży lub zamiany, jakkolwiek akt odstąpienia drogą sprzedaży lub zamiany niewolnika nabytego dla celów sprzedaży lub wymiany, jak i w ogóle wszelki rodzaj handlu lub przewozu niewolników*.

Natomiast bardziej problematyczny wydaje się brak zdefiniowania pojęcia pracy przymusowej, stanowiącej jeden ze sposobów wykorzystania w ramach definicji handlu ludźmi, pomimo że zjawisko to – w kontekście nasilających się konfliktów zbrojnych i procesów migracyjnych – przybrało w ostatnich latach szczególnie drastyczne rozmiary. Według danych przedstawionych w raportach międzynarodowych liczba ofiar wyzysku pracowniczego systematycznie rośnie, co wymaga reakcji prawodawcy (Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Bruksela, dnia 20 stycznia 2025 r. COM(2025) 8 final, s. 4).

Już w 2021 r. Rzecznik Praw Obywatelskich apelował do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji o podjęcie stosownych działań legislacyjnych, powołując się przy tym na raport Biura Monitorowania i Zwalczania Handlu Ludźmi Departamentu Stanu USA, który wskazywał na skalę i dynamikę tego problemu (Pismo RPO do Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 30 lipca 2021 r., XI.071.7.2021.AS; <https://www.state.gov/reports/2021-trafficking-in-persons-report/poland/>). Zapowiedzi wprowadzenia tego pojęcia do Kodeksu karnego pojawiają się od wielu lat, jednak jak dotąd zmiana ta nie nastąpiła. Należy jednak w tym miejscu nadmienić, iż obecnie prowadzone są prace legislacyjne nad projektem ustawy dotyczącej przeciwdziałania zjawisku handlu ludźmi, w tym pracy przymusowej (<https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/posiedzenie-grupy-ds-opracowania-projektu-ustawy-o-przeciwdzialaniu-i-zwalczaniu-handlu-ludzmi>; Założenia do projektu ustawy o przeciwdziałaniu zjawisku handlowi ludźmi, a w tym pracy przymusowej, sędzia Witold Jakimko dla Fundacji La Strada, Warszawa, 11.02.2025, s. 9–10). Już sam tytuł projektu pozwala sądzić, iż ustawodawca zdecyduje się na wprowadzenie do porządku prawnego jej definicji. Rozwiązanie takie pozwoli uniknąć trudności interpretacyjnych, a tym samym ułatwi praktyczne stosowania norm prawa karnego w tym zakresie. Jednak do czasu uchwalenia nowej ustawy bezpośrednie zastosowanie powinna mieć definicja pracy przymusowej wywodząca się z konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy (nr 29), która została przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r., Dz.U. 1959, nr 20, poz. 122, art. 2.

Podmiotem przestępstwa handlu ludźmi może być każdy, kto jest zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej. Ustawodawca wskazał, iż może być ono popełnione umyślnie wyłącznie w zamiarze bezpośrednim obejmującym zarówno cel wykorzystania osoby, jak i sposób działania sprawcy (Wyrok SA w Poznaniu z dnia 9 listopada 2021 r., II AKa 151/20, Legalis; Wyrok SN z 22 listopada 1973 r., III KR 278/73; Wyrok SN z dnia 19 lipca 2007 r., V KK 384/06; Wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2007 r., III KK 362/06 – baza orzeczeń Sądu Najwyższego). Nie można zatem uznać za wypełniającą znamiona strony podmiotowej handlu ludźmi sytuacji, w której chociażby jeden z elementów przypisanych mu znamion nie jest objęty świadomością sprawcy (Por. Wyrok SN z dnia 22 listopada 1973 r., III KR 278/73; Wyrok SN z dnia 19 lipca 2007 r., V KK 384/06; Wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2007 r., III KK 362/06 –

baza orzeczeń Sądu Najwyższego). Ograniczenie przez ustawodawcę umyślności do zamiaru bezpośredniego spotkało się z krytyką. Zdaniem M. Mozgawy *Zawężenie odpowiedzialności sprawcy jedynie do zamiaru bezpośredniego jest niewłaściwe, nie wiadomo bowiem, dlaczego ma być wolny od odpowiedzialności ten sprawca, który jedynie godzi się na to, że określone osoby (np. transportowane, przechowywane) będą wykorzystywane np. w prostytucji czy żebractwie* (Mozgawa, 2015, s. 502; zob. Sokołowska-Walewska, 2012, s. 105–106). Należy przypomnieć, że przepis art. 253 k.k. przewidywał także zamiar ewentualny, co było słusznym rozwiązaniem.

Przedmiotem ochrony przestępstwa handlu ludźmi jest wolność człowieka i jego godność (Bieńkowska, 2020). Przedmiotem czynności wykonawczej jest człowiek, który stał się przedmiotem jednej z czynności składających się na handel ludźmi, nawet wówczas, gdy wyraził na to zgodę. Zdaniem K. Wiak osoba, która od początku wyraziła zgodę na przedmiotowe jej traktowanie i rozporządzanie nią (z wyjątkiem osób poniżej 18. roku życia) nie może być przedmiotem czynności wykonawczej (Wiak, 2024, Legalis) Mając jednak na uwadze sposób działania sprawcy, tj. użycie przemocy lub groźby bezprawnej, uprowadzenia, podstęp, wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą, takie stanowisko nie znajduje uzasadnienia. Należy powtórzyć za M.J. Sokołowską-Walewską, że (...) *zawarty w definicji element zgody pokrzywdzonego pozostaje w sprzeczności z wymienionymi przez ustawodawcę metodami bądź środkami działania sprawcy. Wymienione w art. 115 § 22 sposoby oddziaływania na pokrzywdzonego pozbawiają go możliwości podjęcia lub też realizacji decyzji woli* (Sokołowska-Walewska, 2012, nr 5, s. 92). Stanowisko to potwierdził również Sąd Apelacyjny w Katowicach, odnosząc się do obiektywnego charakteru godności człowieka (...) *w art. 115 § 22 KK wśród metod działania sprawcy przestępstwa wymieniono »wyzyskanie niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania« oraz »wykorzystanie krytycznego położenia lub stanu bezradności«. W realiach niniejszej sprawy jak w soczewce widać, że właśnie takie ofiary mają kłopoty z uzmysłowieniem sobie, że stały się*

obiektem handlu ludźmi w celu wykorzystania w »innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka« (Wyrok SA w Katowicach z dnia 30 września 2022 r., II AKa 321/21, portal orzeczeń SA w Gdańsku).

Dla uzupełnienia tej części wyводу warto również dodać, że przestępstwo handlu ludźmi bywa utożsamiane z pozbawieniem ofiary wolności. Stanowisko w tej kwestii zajął SN, twierdząc, iż przypisanie handlu ludźmi nie wymaga uzyskania przez sprawcę władztwa nad daną osobą, a osoby będące przedmiotem tego handlu nie muszą zostać pozbawione w sposób całkowity i stały możliwości decydowania o swoim losie i nie należy utożsamiać tego procederu z pozbawieniem ofiar wolności. *W przestępstwie handlu ludźmi chodzi bowiem o podjęcie działań (werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby) w celu niegodziwego wykorzystania drugiego człowieka. Uprzedmiotowanie ofiary handlu ludźmi nie musi wiązać się z pozbawieniem jej wolności lub odebraniem możliwości jakiegokolwiek decydowania o sobie* (Wyrok SA w Gdańsku z dnia 19 października 2022 r., II AKa 276/19, Legalis).

Przestępstwo z art. 189a § 1 k.k. ma charakter bezskutkowy. Dla jego bytu nie jest konieczne wykazanie skutku, ale zachowanie się sprawcy zgodne ze znamieniem czasownikowym tegoż przepisu, chociaż niektórzy przedstawiciele doktryny skutek tego przestępstwa upatrują w dokonaniu transakcji handlowej dotyczącej człowieka. Stanowisko to zostało wielokrotnie poddane krytyce i obecnie dominuje pogląd, że z uwagi na reguły wykładni językowej art. 115 § 22 k.k. handlem ludźmi jest już samo przewiezienie lub usiłowanie przewiezienia osoby do innego kraju. Skutek z punktu widzenia ustalenia odpowiedzialności karnej sprawcy nie ma znaczenia (Ligęza-Turlakiewicz, Turlakiewicz, 2015, s. 79–80; por. Sokołowska-Walewska, 2012, s. 94). Wobec powyższego nie jest istotne, czy transakcja została sfinalizowana, tym bardziej czy pokrzywdzeni zostali wykorzystani w zamierzonym przez sprawcę celu. Przestępstwo to przy czynności sprawczej werbunku należy uznać za dokonane z chwilą przystąpienia sprawcy do którejkolwiek z czynności określonych w tym przepisie (Ćwiakalski, 2006, s. 1144; Wyrok SA w Szczecinie z dnia 2 lipca 2015 r., II AKa 48/15, Legalis; Post. SN z dnia 21 stycznia 2015 r., V KK 285/14 Legalis).

Jak podkreślono na wstępie, handel ludźmi ze względu na wysoki stopień społecznej szkodliwości stanowi zbrodnię zagrożoną karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 do lat 20. Nie dziwi zatem fakt, iż ustawodawca zdecydował, iż karalne powinno być nie tylko dokonanie i usiłowanie, ale także przygotowywanie do handlu ludźmi (§ 2). Jest to istotna zmiana, do której należy odnieść się z aprobatą, zważywszy na fakt, iż obowiązujący uprzednio art. 253 § 1 k.k. nie przewidywał karalności tej formy. Może zatem obejmować ono wszelką działalność polegającą na stworzeniu warunków do przedsięwzięcia takiego czynu, np. nawiązanie porozumienia z inną osobą w celu zwerbowania osób, zbieranie informacji o potencjalnych ofiarach w mediach społecznościowych, organizowanie logistyki (wynajęcie lokum), zakup fałszywych dokumentów tożsamości, biletów lotniczych lub autokarowych dla ofiar, zakup telefonów *na kartę* do anonimowej komunikacji, sporządzanie planu działania itp.

Wprowadzenie do porządku prawnego definicji handlu ludźmi oznacza, że art. 189a § 1 k.k. musi być interpretowany nierozłącznie z art. 115 § 22 k.k. oraz musi uwzględniać zamieszczoną tam definicję. Należy przy tym mieć na uwadze, że definicja handlu ludźmi znajduje zastosowanie w wielu innych aktach prawnych, np. ustawie z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, Dz.U. z 2015 r., poz. 793 ze zm., ustawie z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. z 2013 r., poz. 1650 ze zm., ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U., nr 64, poz. 593 z zm. – art. 7 pkt 7a), co przy wątpliwościach interpretacyjnych samej definicji również implikuje dodatkowe problemy. Rozproszenie przepisów dotyczących handlu ludźmi po wielu aktach prawnych było niejednokrotnie przedmiotem dyskusji różnych instytucji zajmujących się walką z handlem ludźmi, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym (<https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/raport-z-iii-rundy-ewaluacyjnej-ekspertow-greta>; <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/spotkanie-dotyczace-iii-rundy-ewaluacyjnej-greta-i-rekomendacji-dla-polski>). Trwające obecnie prace legislacyjne nad projektem ustawy dotyczącej przeciwdziałania zjawisku handlu ludźmi, w tym pracy przymusowej, mają za zadanie m.in. uporządkowanie rozproszonych w wielu aktach prawnych przepisów (Założenia do projektu ustawy o przeciwdziałaniu zjawisku handlu ludźmi, a w tym pracy przymusowej, sędzia Witold Jakimko dla Fundacji La Strada, Warszawa, 11.02.2025, s. 9–10).

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzona analiza wskazuje, że wprowadzenie do polskiego porządku prawnego definicji handlu ludźmi oraz niewolnictwa oceniane jest pozytywnie, podobnie jak ujęcie przestępstwa art. 189a k.k. w rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko wolności. Rozwiązało to szereg wątpliwości interpretacyjnych, co znalazło także odzwierciedlenie w prowadzonych postępowaniach karnych. Istotne z punktu widzenia praktyki okazało się także rozwiązanie objęcia ściganiem osób przygotowujących się do tego procederu – zmiana ta niewątpliwie wzmocniła prewencyjny wymiar regulacji. Jednak zarówno elementy definicji, jak i konstrukcja przepisu art. 189a nadal mogą prowadzić do rozbieżności w stosowaniu prawa. Istotnym mankamentem jest brak ustawowej definicji *handlu niewolnikami* oraz *pracy przymusowej*, pomimo że obie kategorie stanowią główne formy eksploatacji ofiar handlu ludźmi. Wprowadzenie precyzyjnych definicji legalnych pozwoliłoby uniknąć obecnych trudności interpretacyjnych i zapewnić spójność polskiego systemu prawnego ze standardami zarówno prawa międzynarodowego, jak i unijnego. Ponadto pozostawienie w przepisach wprowadzających Kodeks karny art. 8, penalizującego problematykę niewolnictwa, burzy przejrzystość i jednolitość systemu – przeniesienie go do Kodeksu karnego byłoby jak najbardziej pożądane.

Natomiast w kontekście ustawowych znamion przestępstwa określonego w art. 189a k.k. postuluje się otwarcie katalogu zachowań składających się na handel ludźmi. Rozwiązanie to umożliwiłoby objęcie kryminalizacją innych sposobów eksploatacji, także tych nowych, które mogą pojawić się w związku z dynamicznym rozwojem współczesnych technologii. Trudno bowiem przewidzieć, jakie innowacyjne metody mogą zostać wykorzystane przez sprawców w przyszłości i jakie formy przybierze ten proceder. Otwarta formuła odpowiadałaby również na zmieniające się realia społeczne oraz techniczne. Zasadne wydaje się również objęcie odpowiedzialnością karną sprawców działających z zamiarem ewentualnym. Nie tylko odpowiadałoby to praktyce orzeczniczej, w której nierzadko trudne jest jednoznaczne ustalenie rodzaju zamiaru, lecz także mogłoby pełnić funkcję prewencyjną, zniechęcając potencjalnych sprawców do podejmowania działań w obszarze handlu ludźmi. Brak kryminalizacji

czynów popełnionych z zamiarem ewentualnym osłabia skuteczność całego systemu prawnego w zwalczaniu omawianego zjawiska.

Podsumowując powyższe, należy jednoznacznie stwierdzić, że zmiany legislacyjne porządkujące istniejące problemy, są konieczne. Nie ulega bowiem wątpliwości, że precyzyjna konstrukcja definicji handlu ludźmi oraz znamion przestępstwa z art. 189a k.k. stanowi warunek *sine qua non* skutecznego przeciwdziałania temu zjawisku i zapewnienia zgodności polskiego systemu prawnego ze standardami międzynarodowymi.

REFERENCES

- Andrejew, I. (1983). *Polskie prawo karne w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bieńkowska, D. (2020), *Prawa człowieka i ludzka godność. Ochrona i aksjologia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum.
- Berg, J. (2016), Przepęstwo handlu ludźmi – charakterystyka zjawiska. *Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego*, XV, 1.
- Bojarski, M. (red.), Giezek, J., Sienkiewicz, Z. (2004). *Prawo karne materialne, Część ogólna i szczególna*. Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.
- Burdziak, K., Banaszak, P. (2016). *Przepęstwo handlu ludźmi – wykładnia terminu handel ludźmi, sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego przepęstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców*. Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Ćwiąkalski, Z. (2006). W: *Kodeks karny. Część szczególna, t. II, Komentarz do art. 117–277k.k.*, A. Zoll (red.). Kraków: Wydawnictwo Zakamycze.
- Giezek, J. (2014). W: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*. J. Giezek (red.). Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Górniok, O., Hoc S., Kalitowski M., Przyjemski S.M., Sienkiewicz Z., Szumski J., Tyszkiewicz, L., Wąsek, A. (2005). *Kodeks karny. Komentarz*, t. II. Wydawnictwo ARCHE.
- Górowski, W. (2007). Przepęstwo handlu ludźmi (wybrane zagadnienia). *Państwo i Prawo*, 12.
- Herzog, A., Skwarcow, M. (2005). *Komentarz do art. 189a*. W: *Kodeks karny. Komentarz*. R.A. Stefański (red.), Wydawnictwo C.H. BECK, Legalis (dostęp: 3.08.2025).
- Kamińska-Nawrot, A. (2021), *Przywłaszczenie tożsamości*. W: *Współczesny człowiek wobec zagrożeń w cyberprzestrzeni*. J. Grubicka, A. Kamińska-Nawrot (red.). Słupsk: Wydawnictwo Akademii Pomorskiej w Słupsku.
- Kamińska-Nawrot, A. (2022), Grooming – uwodzenie w Internecie. Wybrane aspekty prawno-karne. *Zeszyty Pro Publico Bono*.
- Karsznicki, K. (2011), *Bariery w ściganiu handlu ludźmi*. W: *Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce – analiza systemu*. Z. Lasocik (red.). Warszawa: Wydawnictwo Ośrodek Badań Handlu Ludźmi, IPSiR UW.
- Kremplewski, A. (1998), *O przepęstwie handlu kobietami*. W: *IPSiR dzisiaj. Księga jubileuszowa*. M. Porowski (red.). Warszawa: Wydawnictwo Ośrodek Badań Handlu Ludźmi IPSiR UW.
- Królikowski, M., Sakowicz, A. (2013). W: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117–221*. M. Królikowski, R. Zawłocki (red.). Wydawnictwo C.H. BECK.

- Lasocik, Z. (2007). Handel ludźmi – zapobieganie, ściganie oraz nowe wyzwania dla wszystkich. W: Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie. Z. Lasocik (red.). *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, 3.
- Ligeza-Turlakiewicz, M., Turlakiewicz, G. (2015). Człowiek jako dobro extra commercium w przestępstwie handlu ludźmi. *Prokuratura i Prawo*, 5.
- Marek, A. (2000). *Komentarz do KK. Część szczególna*. Wydawnictwo Prawnicze.
- Marek, A. (2007). *Kodeks karny, Komentarz*. Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Mozgawa, M. (1994). *Odpowiedzialność karna za bezprawne pozbawienie wolności*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Mozgawa, M. (2015). W: *Kodeks karny. Komentarz*. M. Mozgawa (red.). Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Pływaczewski, E. (2005). W: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. I, A. Wąsek (red.). Wydawnictwo ARCHE.
- Pływaczewski, E. (2006). W: *Kodeks Karny. Komentarz*. t. 2. A. Wąsek (red.). Wydawnictwo C.H. BECK.
- Sadło-Nowak, A. (2018) Żebractwo – aspekty prawne (wykroczenie czy postać handlu ludźmi). W: *Społeczne i prawne aspekty handlu ludźmi*. I. Malinowska, H. Marek, D. Myślińska, M. Pinkowicka, (red.). (2016). Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa.
- Sakowicz, A. (2006). Przepięstwo handlu ludźmi z perspektywy regulacji międzynarodowych. *Prokuratura i Prawo*, 3.
- Sitarz, O. (2011). *Analiza przepisów prawnokarnych dotyczących zjawiska handlu ludźmi*, w: *Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce – analiza systemu*. Z. Lasocik (red.). Warszawa: Wydawnictwo Ośrodek Badań Handlu Ludźmi, IPSiR UW.
- Sokołowska-Walewska, M.J. (2012). Definicja handlu ludźmi na tle prawa międzynarodowego. *Prokuratura i Prawo*, 5.
- Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z postępów poczynionych w Unii Europejskiej w zwalczaniu handlu ludźmi (sprawozdanie piąte) {SWD(2025) 4 final}, Bruksela, dnia 20.1.2025 r. COM(2025) 8 final.
- Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji z dnia 23 września 2009 r. – druk 2387.
- Wiak, K. (2024). *Komentarz do art. 189a k.k.*. W: *Kodeks karny. Komentarz*. A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), wyd. 8. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck
- Założenia do projektu ustawy o przeciwdziałaniu zjawisku handlu ludźmi, a w tym pracy przymusowej, sędzia dr Witold Jakimko dla Fundacji La Strada, Warszawa, 11.02.2025.
- Zielińska, E. (2006). O potrzebie zmian kodeksu karnego w związku z ratyfikacją Protokołu o Zapobieganiu oraz Karaniu Handlu Ludźmi. *Studia Iuridica*, 46.

- Zielińska, E. (2011). *Nowe uregulowania dotyczące handlu ludźmi w kodeksie karnym*. W: *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*. A. Siemaszko (red.). Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Zoll, A. (red.). (1999). *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 117–277 KK, Tom I*. Kraków: Wydawnictwo Zakamycze.
- Zoll, A. (red.). (2006). *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 117–277 KK, Tom I*. Kraków: Wydawnictwo Zakamycze.

AKTY PRAWNE

- Konwencja w sprawie niewolnictwa (Dz.U. z 1930 r., nr 6, poz. 48).
- Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzona w dniu 16 maja 2005 r. w Warszawie (Dz.U. z 2009 r., nr 20, poz. 107).
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U., nr 88, poz. 554 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U., nr 64, poz. 593 ze zm.).
- Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2015 r., poz. 793 ze zm.).
- Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U., nr 98, poz. 626).
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2013 r., poz. 1650 ze zm.).

ORZECZNICTWO

- Wyrok SN z dnia 22 listopada 1973 r., III KR 278/73.
- Wyrok SN z dnia 19 kwietnia 2002 r., V KKN 353/00.
- Wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2007 r., III KK 362/06.
- Wyrok SN z dnia 19 lipca 2007 r., V KK 384/06.
- Wyrok SN z dnia 17 października 2017 r., V KK 103/17.
- Wyrok SN z dnia 27 lutego 2019 r., V KK 458/17.
- Postanowienie SN z dnia 21 stycznia 2015 r., V KK 285/14.
- Postanowienie SN z dnia 6 lutego 2017, V KK 388/16.
- Postanowienie SN z dnia 4 lipca 2017 r., IV KK 86/17.
- Uchwała SN z dnia 21 listopada 2001 r., I KZP 26/01.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 8 marca 2001 r., II AKa 33/01.

- Wyrok SA w Lublinie z dnia 29 kwietnia 2002 r., II AKa 330/02.
Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 21 lutego 2003 r., II AKa 586/02.
Wyrok SA w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r., II AKa 66/04.
Wyrok SA w Lublinie z dnia 7 kwietnia 2005 r., II AKa 75/05.
Wyrok SA w Katowicach z dnia 13 sierpnia 2009 r., II AKa 200/09.
Wyrok SA w Lublinie z dnia 7 maja 2013 r., II AKa 42/13.
Wyrok SA w Białymstoku z dnia 22 sierpnia 2013 r., II AKa 133/13.
Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 13 listopada 2013 r., II AKa 330/13.
Wyrok SA w Szczecinie z dnia 2 lipca 2015 r., II AKa 48/15.
Wyrok SA w Krakowie z dnia 27 maja 2019 r., II AKz 279/19.
Wyrok SA w Poznaniu z dnia 24 października 2019 r., II AKa 67/19.
Wyrok SA w Katowicach z dnia 26 października 2020 r., II AKa 167/20.
Wyrok SA w Poznaniu z dnia 9 listopada 2021 r., II AKa 151/20.
Wyrok SA w Katowicach z dnia 30 września 2022 r., II AKa 321/21.
Wyrok SA w Gdańsku z dnia 19 października 2022 r., II AKa 276/19.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <https://pl.euronews.com/europa/2025/04/07/ue-donosi-o-wzroscie-liczby-ofiar-handlu-ludzmi>; Raport MSWiA 2023 (dostęp: 25.08.2025).
<https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/posiedzenie-grupy-ds-opracowania-projektu-ustawy-o-przeciwdzialaniu-i-zwalczaniu-handlu-ludzmi> (dostęp: 25.08.2025).
<https://sjp.pwn.pl/slovníki/uprawia%C4%87.html> (dostęp: 25.08.2025).
<https://sjp.pwn.pl/sjp/dopuscic-sie;2453528.html> (dostęp: 25.08.2025).
<https://www.state.gov/reports/2021-trafficking-in-persons-report/poland/> (dostęp: 25.08.2025).
<https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/raport-z-iii-rundy-ewaluacyjnej-ekspertow-greta> (dostęp: 25.08.2025).
<https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/spotkanie-dotyczace-iii-rundy-ewaluacyjnej-greta-i-rekomendacji-dla-polski>(dostęp: 25.08.2025).